

Ju. I. Grenberg

Wydawnictwa Wszechzwiązkowego
Centralnego Laboratorium
Naukowo-Badawczego dla
Konserwacji i Restauracji
Muzealnych Skarbów Artystycznych

Ochrona Zabytków 17/1 (64), 71-73

1964

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

WYDAWNICTWA WSZECHZIĄZKOWEGO CENTRALNEGO LABORATORIUM NAUKOWO-BADAWCZEGO DLA KONSERWACJI I RESTAURACJI MUZEALNYCH SKARBÓW ARTYSTYCZNYCH

W 1958 r. powstało przy Ministerstwie Kultury ZSRR Wszechzwiązkowe Centralne Laboratorium Naukowo-Badawcze dla Konserwacji i Restauracji Muzealnych Skarbów Artystycznych (Wsiesojuznaja Centralnaja Nauczno-Issledowatel'skaja Laboratorija po Konserwacji i Restawracji Muzejnych Chudożestwiennych Cennostiej). Zadaniem Laboratorium jest opracowywanie naukowych metod konserwacji i restauracji zabytków kultury materialnej i dzieł sztuki. Laboratorium składa się z wielu działów naukowych, w których chemicy, fizycy, biologowie i przedstawiciele innych nauk razem z historykami sztuki rozwiązują złożone problemy konserwacji i restauracji licznych obiektów, składających się na kulturalną spuściznę naszego kraju. Począwszy od 1960 r. Laboratorium wydaje biuletyn *Soobszczenija*, informujący szerokie grono specjalistów o wszystkich pracach prowadzonych w Laboratorium. Dotychczas wydano 7 zeszytów *Soobszczenij*.

Trzy pierwsze zeszyty *Soobszczenij* zawierają referaty, wygłoszone na Zjeździe poświęconym konserwacji i restauracji zabytków muzealnych, który odbył się w 1960 r. w Moskwie. Zeszyty połączone wspólnym nagłówkiem; materiał w nich zawarty łączy się w grupy według rodzajów obiektów (cz. I — malarstwo, cz. II — grafika, cz. III — zdobnictwo). Materiał tych zeszytów wskazuje jak bardzo wzrósł zawodowy poziom specjalistów, pracujących w dziedzinie konserwacji. Szeroki zakres problemów rozwiązanych przy pomocy naukowych kadr krajowych, pracowni i laboratoriów — oto rezultat wnikliwego i dogłębnego badania wielu gałęzi współczesnej nauki.

Artykuły L. W. Siwierskowa, S. M. Sołowiewa i D. P. Erastowa poświęcone są rozszyfrowywaniu — niewidzialnego w zwykłych warunkach — obrazu, dzięki zastosowaniu fotografowania danego obiektu w promieniach o różnej długości fali. Chociaż artykuły te zostały napisane na podstawie prac badawczych prowadzonych nad malarstwem oraz na podstawie dokumentów tekstowych, samą metodą badania stosujemy do różnych obiektów, z przedmiotami archeologicznymi, etnograficznymi i zdobnictwem włącznie.

Metodzie oczyszczania i utrwalania warstwy malarskiej w malarstwie monumentalnym i sztalugowym, na zasadzie zastosowania nowych materiałów, poświęcają swoje artykuły I. L. Nogid, A. I. Małcowa, G. N. Tomaszewicz i O. F. Pluszcz.

Na wielkim obszarze, od Morza Kaspijskiego do Oceanu Spokojnego, archeologowie znajdują unikalne freski, które do tej pory ginęły, rozsypywały się, zatracaly kolor. Wieloletnia praca prowadzona w Ermitażu, w celu opracowania i praktycznego wykorzystania metody usuwania soli drogą elektrodializy z malowideł ściennych na lessowym podłożu, pomogła uratować — eksponowane teraz w Ermitażu — freski starożytnego Piandżikentu. Opracowana przez P. I. Kostrowego i I. L. Nogida metoda może być wykorzystana nie tylko dla wydalania soli z dzieł sztuki malarskiej. Jak wykazała praktyka, możliwości nowej metody są znacznie szersze. Zastosujemy ją do rzeźby archeologicznej i innych obiektów.

Artykuł E. G. Szejniny, o wykorzystaniu wysokocząsteczkowych żywic (polimerów) do restau-

racji dzieł sztuki malarskiej, posiada duże znaczenie praktyczne. Żywic te, w połączeniu z różnymi rozpuszczalnikami, z powodzeniem stosuje się przy konserwacji (wzmocnianiu przez impregnację, sklejanu) rozmaitych porowatych materiałów w warunkach pracowni muzealnych i w warunkach polowych przy badaniach archeologicznych.

Wiele artykułów poświęconych jest zastosowaniu różnorodnych polimerów przy konserwacji dokumentów (na podłożu papierowym). Obszerna praca eksperymentalna i zastosowanie w praktyce konserwatorskiej czynią te wiadomości nadzwyczaj interesującymi dla specjalistów. Niewątpliwie dużą korzyść dla konserwatorów-praktyków przedstawia materiał, wyjaśniający zagadnienie konserwacji dzieł sztuki zdobniczej i eksponatów archeologicznych (wyrobów z kamienia, ceramiki, tkaniny i metalu). Jeżeli przy konserwacji dzieł sztuk plastycznych, w pierwszym rzędzie malarstwa, zastosowanie metod naukowych nastąpiło znacznie wcześniej, to w dziedzinie konserwacji przedmiotów sztuki stosowanej i obiektów archeologicznych do ostatnich lat przeważało znane chałupnictwo. Publikowane artykuły świadczą, że i w tych dziedzinach nastąpiło przejście od rzemiosła do nauki. Zastosowanie polimerów niezmiernie rozszerza możliwości konserwatorów, jednak duże znaczenie ma prawidłowy wybór syntetycznego materiału dla każdego, konkretnego obiektu, poddanego konserwacji. Jedne polimery posiadają większą siłę wiążącą i są odpowiednie dla przedmiotów dużych, inne, posiadając mniejszą trwałość, nie zmieniają z czasem swego zabarwienia i mogą być z powodzeniem wykorzystane do sklejanania niewielkich

przedmiotów, w których ważne jest utrzymanie pierwotnego koloru. Ogromne znaczenie w konserwacji mają polimery używane do wypełniania ubytków. Wszystkie te sprawy dokładnie rozpatrzone są w artykule O. K. Koszewowa, przedstawiającym opracowaną technologię zastosowania polimerów i opatrzonym większą ilością przepisów. Sprawom wykorzystania polimerów w praktyce konserwatorskiej poświęcone są artykuły konserwatorów I. A. Kasanienko i A. P. Szepitkova.

W muzeach naszego kraju przechowuje się wiele eksponatów z metalu; dużą ilość wyrobów z metalu przynoszą corocznie wykopaliska. Stan tych przedmiotów jest różny, ale przeważająca ich większość potrzebuje, w tym czy innym stopniu, oczyszczenia z korozji i innych naleciałości. Komunikat P. I. Zacharowa zaznajamia czytelnika ze stosowanymi w Ermitażu różnymi metodami oczyszczania; zwłaszcza dokładnie autor opisuje sposób oczyszczania za pomocą piaskowania. Ta metoda nie tylko daje duży, ekonomiczny w czasie, efekt, ale i pozwala oczyścić przedmioty, których obróbka innymi sposobami okazuje się czasami niemożliwa. Ma to zastosowanie, na przykład w wypadku obróbki fragmentów metalowych na skórze, tkaninie i drzewie, kiedy oddzielenie ich jest niemożliwe. Próbie zastosowania w konserwatorskiej praktyce metody ultradźwiękowej oczyszczania powierzchni metalu poświęcony jest komunikat B. I. Pietrowa. Jednak przeniesienie tego, niewątpliwie bardzo interesującego sposobu, znajdującego zastosowanie w przemyśle powinny poprzedzać szczegółowe eksperymenty i badania.

Różnym sposobom konserwacji tkanin muzealnych poświęcony jest obszerny artykuł starszego konserwatora Ermitażu N. N. Siemienowicza. Omówienie tej interesującej pracy nie byłoby tutaj celowe, ponieważ została ona później opublikowana w uzupełnionej i przerobionej formie¹. N. G. Klimowa w swym artykule podaje wiadomości potrzebne do praktycznego zastosowania środków synte-

tycznych w celu przemywania i usuwania zanieczyszczeń z tkanin.

Czwarte wydanie *Soobszczenij* przygotował w całości dział informacji naukowej i przekładów Laboratorium. Zadaniem tego działu jest systematyczne informowanie specjalistów konserwatorów i pracowników naukowych zainteresowanych instytucji o ostatnich osiągnięciach w dziedzinie konserwacji i restauracji pomników kultury, o nowych metodach badania i zastosowaniu nowych materiałów w krajowej i zagranicznej praktyce konserwatorskiej. Wychodząc z tych założeń w czwartym zeszycie *Soobszczenij* umieszczono przegląd dużej ilości artykułów, opublikowanych w ostatnich latach w prasie zagranicznej.

W zagranicznych europejskich laboratoriach naukowo-badawczych szeroko rozpowszechnił się w ostatnim dziesięcioleciu sposób badania dzieł sztuki malarskiej, zdobniczej i obiektów archeologicznych drogą pobierania próbek i badania ich przekrojów. Ten sposób pozwala z dużą dokładnością określić różny czas naniesienia warstw barwnych na powierzchnię przedmiotu, identyfikować obiekty znajdujące się w różnych muzeach lub zdobyte w wielu miejscach w czasie wykopalisk, pomaga określić technologię produkcji obiektu itd. Metodę tę stosuje się z powodzeniem w praktyce przy badaniu dzieł sztuki malarskiej, wyrobów z drzewa, kamienia, ceramiki, gipsu, wyrobów włókienniczych i wyrobów z innych materiałów. W praktyce badawczej naszych pracowni badanie przekrojów nie znalazło jeszcze zastosowania. Dlatego poznanie tej metody powinno bezwzględnie zainteresować pracowników naukowych wielu ośrodków badawczych.

Duże znaczenie posiada artykuł N. A. Nikiforaki — w siódmym zeszycie *Soobszczenij* — o zastosowaniu elektryczno-optycznego przetwornika promieni podczerwonych. Fotografowanie rozmaitych obiektów w podczerwieni celem wykrycia ich pierwotnego oblicza, znalazło szerokie zastosowanie. Jednak proces fotografowania przy użyciu materiału negatywowego czułego na promienie podczerwone, związany jest ze znanymi trudnościami (skomplikowane warunki ochrony płyt, długotrwałość ekspozycji przy zdjęciu

itd.); równocześnie proces fotografowania odbywa się na ślepo. Zastosowanie przetwornika elektryczno-optycznego usuwa wiele trudności i pozwala bezpośrednio zobaczyć to, co nie jest widoczne gołym okiem; przyrząd pozwala także przeniknąć w niedostępną część widma.

Doświadczeniami z konserwacji i rekonstrukcji XVI-wiecznego, kobiecego nakrycia głowy dzieli się, w tym samym zeszycie, W. B. Girsberg. Ze zwięzłymi wytycznymi dla opiekunów muzeów, nie posiadających konserwatorów, występują A. W. Winnier i B. M. Sachow. Wytyczne zawierają cały szereg praktycznych rad, dotyczących profilaktycznego zabezpieczania dzieł sztuki malarskiej wymagających konserwacji. Przeglądowi metod restauracji portretów fajumskich poświęcony jest artykuł A. W. Winniera. Autor wykorzystał materiał z praktyki rosyjskiej i zagranicznej, szczegółowo opisał różne przypadki konserwacji i poruszył sprawy związane z techniką malarzką portretu fajumskiego.

Innego rodzaju pożytek dla szerokiego kręgu specjalistów-pracowników muzeów, archeologów, historyków sztuki, historyków i wszystkich interesujących się sprawami historii i techniki rzemiosł artystycznych i malarstwa przedstawiają — po raz pierwszy publikowane w przekładzie rosyjskim — traktaty Herakliusza i Teofila (przygotowanie do druku i redakcja przekładu A. W. Winniera; czwarty i siódmy zeszyt *Soobszczenij*). Specjalistom dobrze znane są traktaty Cennino Cenniniego, Rafaela Borgini, Leonarda da Vinci i innych autorów, jednak wszyscy oni, w tym lub innym stopniu, wychodzą od tekstu Herakliusza i Teofila. Traktat Herakliusza „De coloribus et artibus Romanorum” napisany został prawdopodobnie w VIII—IX w. Składa się z trzech ksiąg, podzielonych na 79 rozdziałów, zawierających — cenne dla nas a encyklopedyczne dla tamtego okresu — wiadomości o technice różnych rodzajów malarstwa oraz szeregu wyrobów artystycznych z ceramiki, szkła, kamienia, żelaza i drogocennych metali, skóry, drzewa oraz innych materiałów. „O sztukach rozmaitych” — traktat napisany przez westfalskiego mnicha-jubilerę i artystę Teofila Presbitera w końcu X lub w I poł.

¹ Siemienowicz N. N., *Restawracja muzealnych tkanin*, Leningrad 1961.

XI wieku wydaje się cennym pomnikiem średniowiecza, w wielu wypadkach uzupełniającym traktat Herakliusza. Traktat Teofila zawiera również trzy księgi, składające się z bardzo krótkich rozdziałów. W pierwszej księdze opisane są różne materiały zastosowane we freskach, malarstwie sztalugowym i miniaturze. Druga i trzecia księga obejmuje szereg zagadnień związanych z wykonywaniem obiektów ze szkła, wyrobów z kamienia, ceramiki, metali, kości itd. Wiele rozdziałów w obu traktatach jest napisanych w duchu alchemicznych rozpraw, zaciemniających istotny sens alegoryczną formą wypowiedzianą się; odzwierciedlając poziom nauki ówczesnej wiele przepisów może okazać się naiwnymi dla współczesnego czytelnika. Jednak publikacja traktatów Herakliusza i Teofila, jako ważnych pierwowrót dla techniki rzemiosł artystycznych i malarstwa wczesnego średniowiecza, ma dla nas duże znaczenie. Traktaty pomogą zrozumieć i wyjaśnić wiele, do dziś niewyjaśnionych, procesów rzemiosła artystycznego, szeroko rozprzestrzenionego w tamtej epoce i później zapomnianego. Wykrycie wielu „sekretów”, mimo ich raczej historycznego znaczenia, ma wartość praktyczną i dla naszych czasów.

Dwa zeszyty *Soobszczenij* (piąty i szósty) zawierają informator bibliograficzny z zakresu konserwacji i restauracji dzieł sztuki i pomników kultury (zestawili Ju. I. Grenberg i T. B. Uchowa). Przed bibliografiami przygotowującymi informator stało trudne zadanie zebrania w możliwie pełnym zakresie szczegółowej, nigdzie wcześniej nie usystematyzowanej, literatury rosyjskiej dotyczącej tego tematu. W czasie przygotowywania informatora przejrano ponad 160 tytułów czasopism artystycznych, historycznych, krajoznawczych, archeologicznych, etnograficznych i innych oraz kontynuowanych nadal wydawnictw przedrewolucyjnych i wydawnictw radzieckich. Oprócz tego przejrano ponad 3000 książek, artykułów w czasopismach i dziennikach, różnego rodzaju podręczników oraz informatorów bibliograficznych. Przejrano katalogi wielkich bibliotek Moskwy i Leningradu. Szeroki zakres literatury przedstawionej w informatorze (zawiera on około 1,5 tysiąca pozycji, opatrzonych krótkimi notatkami) pozwala traktować go nie tylko jako informator bibliograficzny, ale i jako materiał do historii konserwacji w naszym kraju. Informator składa się z sześciu części: Ochrona muzealna i ogólne zagadnienia konserwacji;

Malarstwo; Grafika artystyczna; Druki i rękopisy, materiały archiwalne; Rzeźba; Zdobnictwo. W każdej części literatura dzieli się na trzy zasadnicze rozdziały: technika i materiały, badanie, restauracja i konserwacja. Czynniki to informator interesującym nie tylko dla specjalistów konserwatorów, ale też dla artystów i mistrzów pracujących w dziedzinie zdobnictwa. Włączona do informatora literatura dzieli się wewnątrz każdego rozdziału na szereg podrozdziałów, a wewnątrz podrozdziałów jest usystematyzowana w porządku chronologicznym; imienny indeks autorów pomaga szybko odszukać wybranego autora wśród wielkiej liczby źródeł, wchodzących w skład informatora.

Nie ulega wątpliwości, że wielka i potrzebna praca, jaką prowadzi Wsiesiojuznaja Centralnaja Nauczno-Issledowatel'skaja Laboratorija po Konserwacji i Restawracji Muzejnych Chudożestwiennych Cennostiej, publikując rezultaty swojej działalności, będzie z wielkim zadowoleniem przyjęta przez specjalistów, zajmujących się problemami badania i ochrony pomników sztuki i kultury materialnej.

Ju. I. Grenberg

przełożyła Ewa Szymańska

RECENZJE

Artykuły:

1. N. N. Pomerancew. O metodyce odświeżania rzeźbiarskich dzieł sztuki staroruskiej, s. 7—17, 3 il. Cytuje publikowane prace J. W. Krestowskiego o konserwacji większej ilości kamiennych rzeźb parkowych w Leningradzie i okolicy. W trakcie konserwacji usunięto zniekształcające, dokonane w przeszłości, naprawy i uzupełnienia oraz 8—12 warstw zamalowań olejnych. Na różnych przykładach konserwacji rzeźby staroruskiej, z których najwymowniejsza jest restauracja drewnianego krzyża z XV w. (roz. 334 × 192 × 15 cm). Sawwy Wiserskiego, przemalowanego w XVIII w., omawia zasady odświeżania pierwotnych polichromii dzieł staroruskiej rzeźby.

2. E. B. Trostjanskaja, G. N. Tomaszewicz i E. W. Sorokina — Konsolidacja i restauracja zabytków z drewna, s. 18—26. Metodyka konsolidacji drewna o

różnym stopniu zniszczenia drogą impregnacji wodnym, alkoholowym (etanol) lub acetonowym roztworem żywicy: mocznikowo-formaldehadowej lub melamino-formaldehadowej. Podano w trzech tabelach wyniki uzyskane w badaniach stopnia impregnacji i wytrzymałości prób drewna o różnym stopniu zniszczenia. (Jako próbek użyto klocków standardowych wym. 20 × 20 × 20 mm). Sposoby laboratoryjnego sporządzania roztworów żywicy wraz z dobozem katalizatora (utwardzacza). Do sklejania, sporządzania kitu do wypełniania szpar poleca się żywicę epoksydową (radzieckie oznaczenie ED6 lub ED40).

3. W. N. Karasewa. Utrwalenie warstwy malarskiej i gruntu mastyksami woskowo-żywicznymi, s. 27—38, 7 il.

Przeprowadzono konserwację obrazów Repina, Nestorowa, Dubowskiego i innych, wykonanych na gładkich fabrycznych gruntach. War-